

КОРОЄД С.О.,

доктор юридичних наук, професор

УДК 347.9 (477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.10>

ПРОБЛЕМА ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНОГО НЕЗАКІНЧЕНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ ПРИ ЗМІНІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ПІДСУДНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглядається проблема відновлення матеріалів цивільної справи (втраченого судового провадження), які не були передані до нового суду згідно із зміненою територіальною підсудністю, у зв'язку із знищенням в умовах воєнного стану. Досліджуються можливі процесуальні питання, які при цьому можуть виникнути, та формулюються пропозиції щодо їх розв'язання, а також обґрунтовується можливість і доцільність запровадження в такому випадку механізму відновлення втраченого "незакінченого" судового провадження. Наголошується, що ця проблема існує у зв'язку з тим, що передбачений нормами Цивільного процесуального кодексу України порядок відновлення втраченого (повністю або частково) судового провадження застосовується лише щодо тих цивільних справ, які закінчено ухваленням рішення або у якій провадження закрито, тобто іншими словами застосовується щодо "закінченого" судового провадження, проте не поширюється на цивільні справи, які ще знаходяться на розгляді по суті в суді першої інстанції. Звертається увага, що метою відновлення втраченого ще незакінченого судового провадження буде забезпечення реальної можливості реалізації усіх складових конституційного права на судовий захист, зокрема права на доступ до правосуддя та всієї сукупності процесуальних прав, які виникли в учасників справи у зв'язку із пред'явленням позову та відкриттям провадження у справі, яка перебувала на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінилася. Розглядається раніше запроваджений Законом України "Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції" процесуальний механізм відновлення втраченого, але незакінченого судового провадження у разі неможливості передачі матеріалів справи відповідно до встановленої згідно з цим законом підсудності. Пропонується запровадити аналогічний механізм "відновлення втраченого незакінченого судового провадження" для втрачених нерозглянутих цивільних справ у зв'язку із воєнним станом, метою якого буде формування справи заново (повторно) на підставі поданих учасниками судового процесу документів і матеріалів з використанням інформації Єдиного державного реєстру судових рішень та Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, а процесуальне оформлення відбуватиметься новим судом або шляхом ухвалення відповідного судового рішення по суті спору (у випадку, якщо документи і матеріали будуть достатніми для ухвалення судового рішення), або шляхом постановлення ухвали (за аналогією з ч. 3 ст. 494 ЦПК України) про відмову у відновленні втраченого незакінченого судового провадження і роз'яснення учасникам справи права на повторне звернення з такою самою заявою за наявності необхідних документів.

Ключові слова: цивільний процес, суд, відновлення, втрачене провадження, незакінчений розгляд, цивільна справа, територіальна підсудність, зміна, воєнний стан.

Koroied S. O. The problem of restoring the lost unfinished court proceedings in a civil case with a change of territorial jurisdiction under martial law

The article reviews the problem of restoring the materials of the civil case (lost court proceedings), which were not transferred to the new court in accordance with the changed territorial jurisdiction, due to the destruction under martial law. The possible procedural issues that may arise in this case are investigated, and proposals for their solution are formulated, as well as the possibility and feasibility of introducing in this case a mechanism for restoring the lost "unfinished" court proceedings are substantiated. It is emphasized that this problem exists due to the fact that the procedure of resumption of lost (in whole or in part) court proceedings provided by the norms of the Civil Procedural Code of Ukraine applies only to those civil cases which have ended with a judgment or in which the proceedings have been closed, i.e. it applies to "completed" court proceedings, but does not apply to civil cases that are still pending on the merits in the court of first instance. It is noted that the purpose of restoring the lost yet unfinished court proceedings will be to ensure a real opportunity to exercise all components of the constitutional right to judicial protection, including the right of access to justice and the whole set of procedural rights that arose in connection with the lawsuit, and the opening of proceedings in a case pending before a court whose territorial jurisdiction has changed. It is considered previously introduced by the Law of Ukraine "On the administration of justice and criminal proceedings in connection with the anti-terrorist operation" procedural mechanism of resumption of lost but unfinished court proceedings in case of impossibility to transfer case materials in accordance with the jurisdiction established in accordance with this law. It is proposed to introduce a similar mechanism "of restoration of lost unfinished court proceedings" for lost unresolved civil cases due to martial law, the purpose of which will be to reopen the case on the basis of documents and materials submitted by participants in the proceedings and by using information from the Unified State Register of Judgments and the Unified Judicial Information and Communication System, and the procedural registration will take place by a new court or by adopting a relevant court judgment on the merits (if the documents and materials are sufficient for a court judgment), or by ruling (by analogy with Part 3 Article 494 of the CPC of Ukraine) on the refusal to resume the lost unfinished court proceedings and explanation to the parties on their right to re-apply with the same lawsuit if the necessary documents are available.

Key words: *civil proceedings, court, reopening, lost proceedings, unfinished proceedings, civil case, territorial jurisdiction, change, martial law.*

У зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України, яка розпочалась 24 лютого 2022 року, Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 в Україні введено воєнний стан. Цей особливий правовий режим "запустив" дію Закону України "Про правовий режим воєнного стану", яким зокрема визначено правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Від зазначеної дати (24 лютого 2022 року) суди, органи та установи системи правосуддя України працюють відповідно до Закону України "Про правовий режим воєнного стану", про що було розміщено відповідну заяву на офіційному веб-сайті Верховного Суду [1].

Цим Законом передбачено функціонування судів, органів та установ системи правосуддя виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією України та законами України (ст. 12-2); правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами, створеними відповідно до Конституції України. Водночас вказаним Законом встановлено, що у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які

діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів (ст. 26). Ці законодавчі приписи впливають з положень Конституції України, яка забороняє в умовах воєнного або надзвичайного стану обмеження права на судовий захист (а точніше – права на доступ до правосуддя) (статті 55, 64 Конституції).

Зміна територіальної підсудності судових справ, що розглядаються в такому суді, відбувається за рішенням Вищої ради правосуддя, а у разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду (ч. 7 ст. 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів"). На підставі та на виконання зазначених положень Головою Верховного Суду, починаючи з 6 березня 2022 року, видаються розпорядження про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану. При цьому Законом України "Про судоустрій і статус суддів" визначено, що відповідне рішення або Вищої ради правосуддя або Голови Верховного Суду про зміну територіальної підсудності судових справ з об'єктивних причин під час воєнного стану є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється (ч. 7 ст. 147).

У зв'язку з цим, Голова Верховного Суду В. Князєв звертає увагу на питання щодо відновлення судових справ, які лишилися на тимчасово окупованих територіях, що постають через зміну територіальної підсудності судових справ. Так, як зазначив Голова Верховного Суду, якщо є можливість вивести справи із суду, то їх передають до іншого суду, визначеного розпорядженням Голови ВС. Якщо ж через певні причини справи не можуть бути передані до іншого суду, є такі виходи. За наявності судового рішення суду першої інстанції справа може бути відновлена згідно з процесуальними нормами. Якщо ж у справі ще не було ухвалено судового рішення, це є підставою для сторони подати новий позов. Відповідно, розгляд судової справи відбувається із самого початку [2]. Подібні "роз'яснення" вже існували й раніше, зокрема їх було наведено ще у п. 38 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 № 2 "Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції", адже передбачений нормами Цивільного процесуального кодексу України порядок відновлення втраченого (повністю або частково) судового провадження застосовується лише щодо тих цивільних справ, які закінчено ухваленням рішення або у якій провадження закрито (ст. 488), тобто іншими словами застосовується щодо "закінченого" судового провадження.

Отже, проблемним є питання можливості (доцільності) відновлення втраченого "незакінченого" судового провадження у справі при зміні територіальної підсудності в умовах воєнного стану, якщо через певні причини матеріали справи не можуть бути передані до іншого суду. Особливо це стосується цивільних справ, предметом розгляду яких є приватноправові (зокрема сімейні) спори, які зачіпають інтереси мільйонів громадян та становлять абсолютну більшість правовідносин, що виникають в державі. Окрім вищенаведених роз'яснень Голови Верховного Суду, ані вчені-процесуалісти, ані юристи-практики ще детально не розглядали процесуальні особливості відновлення втраченого (зокрема незакінченого) судового провадження при неможливості передачі матеріалів справи до іншого суду у зв'язку із воєнним станом. Отже, дослідження можливих процесуальних питань, які при цьому можуть виникнути, та формулювання пропозицій щодо їх розв'язання, а також встановлення можливості і доцільності запровадження в такому випадку механізму відновлення втраченого "незакінченого" судового провадження й ставить за мету наша стаття.

Одразу ж зауважимо, що ця проблема існує тому, що Єдина судова інформаційно-комунікаційна система, яка має забезпечити обмін документами в електронній формі (ст. 14 ЦПК) в судах ще не функціонує, а тому справи передаються в паперовому вигляді [3]. А відтак без застосування механізму (чи його аналогу) відновлення втраченого судового провадження не обійтись.

Так, під втратою судового провадження розуміють втрату (загублення, викрадення, знищення) заведеної судом цивільної справи (частини матеріалів справи або всієї справи із судового провадження), якій присвоєно певний порядковий номер та заведено статистичну картку та у якій має місце відображення усього ходу цивільного процесу, усі процесуальні акти, які супроводжували такий процес, включаючи ухвалені рішення чи ухвалу суду [4, с. 1011; 5, с. 842]. Під відновленням втраченого судового провадження у цивільному процесі розуміється завершений, універсальний та безальтернативний процесуально-забезпечувальний засіб, що спрямований на вирішення поточних процесуальних питань цивільного судочинства щодо незмінного поновлення змісту матеріалів цивільної справи закінченого провадження під час доведеності факту їх повної або часткової відсутності в розпорядженні суду з метою охорони (захисту) суб'єктивних цивільних процесуальних прав осіб, які беруть участь у справі та/або правопорядку і режиму законності у сфері цивільного судочинства [6, с. 4]. Поновлення втраченого судового провадження замінює загублені оригінали документів у справі або саму справу [4, с. 1011].

Оскільки втрата матеріалів цивільних справ в умовах воєнного стану за своїм характером є тотожним втраті судових проваджень на тимчасово окупованій території і в зоні АТО, тому до уваги варто брати відповідні Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ практики розгляду судами деяких питань, пов'язаних із відновленням втраченого судового провадження, у тому числі на тимчасово окупованій території і в зоні АТО [7].

Варто зауважити, що якщо метою відновлення втраченого "закінченого" судового провадження може бути одержання завіреної копії судового рішення, виправлення описок та арифметичних помилок у судовому рішенні, апеляційне чи касаційне оскарження судового рішення, скасування заходів забезпечення позову, вирішення питань щодо звернення судового рішення до виконання тощо (тобто фактично мова йде про необхідність вчинення якихось одиничних процесуальних дій або на стадії оскарження або на стадії виконання судового рішення), то метою відновлення втраченого ще незакінченого судового провадження буде забезпечення реальної можливості реалізації взагалі усіх складових конституційного права на судовий захист, зокрема права на доступ до правосуддя та всієї сукупності процесуальних прав, які виникли в учасників справи у зв'язку із пред'явленням позову та відкриттям провадження у справі, яка перебувала на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінилася.

В якості єдиного аргументу неможливості відновлення втраченого провадження (або його частини), яке ще не закінчено, провідні вчені-процесуалісти називають існуючу можливість пред'явлення нового позову (заяви) [8, с. 122]. Проте, на наш погляд, такий аргумент дещо не відповідає правосудній меті та завданням цивільного судочинства, зокрема в частині забезпечення доступу до правосуддя і вирішення справи впродовж розумного строку. Крім того, варто погодитись, що механізм застосування правових норм про відновлення втраченого судового провадження має бути "доцільним", зокрема відповідати найбільш ефективному способу досягнення мети [8, с. 120].

Тут варто пригадати, що законодавством України раніше вже було передбачено процедуру "відновлення матеріалів справи" при неможливості передачі справ, які незавершені провадженням (тобто які ще розглядалися по суті) із судів на тимчасово окупованих територіях та в районі проведення антитерористичної операції на розгляд до інших судів. Так, абз. 2 ч. 3 ст. 1 Закону України "Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції" від 12 серпня 2014 року № 1632-VII передбачено, що у разі неможливості передачі матеріалів справи відповідно до встановленої згідно з цим Законом підсудності вчинення необхідних процесуальних дій здійснюється за документами і матеріалами, поданими учасниками судового процесу, за умови, що такі документи і матеріали є достатніми для ухвалення відповідного судового рішення. Такий механізм було покликано забезпечити встановлений абз. 1 ч. 3 ст. 1 цього Закону припис про "передачу" судам відповідно до встановленої згідно з цим Законом підсудності справ,

розгляд яких не закінчено і які перебувають у провадженні місцевих, апеляційних судів, розташованих в районі проведення антитерористичної операції, в разі неможливості здійснювати правосуддя.

Отже, як бачимо, зазначеним Законом запроваджено процесуальний механізм відновлення втраченого, але незакінченого судового провадження. Оскільки такого механізму в Цивільному процесуальному кодексі України не передбачено, тому можна вважати, що цей Закон визначає "особливості розгляду окремих категорій справ", а відтак він входить до законодавства про цивільне судочинство, відповідно до якого здійснюється цивільне судочинство (ч. 1 ст. 3 ЦПК України). При цьому варто наголосити, що сам по собі той факт, що зазначений Закон такий механізм не називає "порядком відновлення втраченого незакінченого судового провадження" і не передбачає процедури окремого розгляду судом цього питання з ухваленням відповідного процесуального рішення (або ухвали про відновлення провадження, або ухвали про відмову у відновленні провадження), не заперечує можливість називати цей механізм "порядком відновлення втраченого незакінченого судового провадження", адже мета такого механізму – сформулювати справу заново (повторно) на підставі поданих учасниками судового процесу документів і матеріалів (поновлення втраченого судового провадження замінює загублені оригінали документів у справі або саму справу назавжди або до того часу, доки вони не будуть знайдені [4, с. 1011]), а процесуальне оформлення відбуватиметься новим судом або шляхом ухвалення відповідного судового рішення по суті спору (у випадку, якщо документи і матеріали будуть достатніми для ухвалення судового рішення), або шляхом постановлення ухвали (за аналогією з ч. 3 ст. 494 ЦПК України) про відмову у відновленні втраченого незакінченого судового провадження і роз'яснення учасникам справи права на повторне звернення з такою самою заявою за наявності необхідних документів.

Обґрунтовуючи доцільність і ефективність застосування на практиці такого механізму відновлення втраченого незакінченого судового провадження в цивільній справі, ми також враховуємо, що, по-перше, застосування такого механізму буде відбуватись виключно за ініціативою (заявою) одного із заінтересованих учасників справи до суду, до територіальної підсудності якого згідно із відповідним розпорядженням Голови Верховного Суду буде віднесено розгляд справи у зв'язку із воєнним станом, та в межах поданих учасниками судового процесу документів і матеріалів, тобто таким чином буде повністю забезпечено принципи диспозитивності і змагальності цивільного процесу. По-друге, на сьогодні є суди, які вже забезпечують внесення до Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи документів в електронній формі (які можна роздрукувати в електронному кабінеті учасника справи), а також є дані Єдиного державного реєстру судових рішень, в якому є ухвали щодо руху цивільної справи, зокрема ухвали про відкриття провадження у справі, в якій згідно зі ст. 187 ЦПК України обов'язково зазначаються предмет та підстави позову, найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) сторін, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб), та зі змісту яких можна встановити обставини справи та ухвалені процесуальні рішення (зокрема щодо забезпечення позову, витребування доказів тощо). Тобто на сьогодні в багатьох випадках все ж таки є можливість відновити втрачене незакінчене судове провадження та продовжити розгляд раніше розпочатої цивільної справи з участю та дотриманням процесуальних прав всіх учасників справи.

Водночас такий механізм потребує встановлення законом строку для передачі матеріалів справи до іншого суду згідно із зміненою підсудністю, ненадходження протягом якого матеріалів справи до нового суду має означати презумпцію втрати незакінченого провадження та бути, за заявою учасника справи, процесуальною підставою продовження розгляду новим судом цивільної справи на підставі відновленого провадження (до речі, схожа презумпція вже існувала на тимчасово окупованих територіях і зоні АТО: так, якщо суд, у провадженні якого знаходилась справа, матеріали якої просить відновити заявник, знаходився на такій території і матеріали цієї справи не було передано згідно з визначеною Зако-

ном № 1632-VII та розпорядженнями ВССУ підсудністю, факт втрати судового провадження не потребує доведення заявником [7]). При цьому новий суд не буде окремо розглядати процесуальне питання щодо відновлення втраченого незакінченого судового провадження, а буде продовжувати розгляд справи на підставі поданих учасниками справи документів і матеріалів, включаючи інформацію з Єдиного державного реєстру судових рішень та Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, з ухваленням рішення по суті спору або постановленням ухвали про відмову у відновленні провадження при недостатності існуючих (відновлених) документів і матеріалів.

Таким чином, з метою забезпечення реальної можливості реалізації усіх складових конституційного права на судовий захист, зокрема права на доступ до правосуддя, а також процесуальних прав учасників справи, вбачається за доцільне поширити передбачений абз. 2 ч. 3 ст. 1 Закону України "Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції" механізм відновлення втраченого, але незакінченого судового провадження (з урахуванням наведених ними вище особливостей), на передбачені статтею 26 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" випадки зміни територіальної підсудності судових справ у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан. І навіть, якщо втрачені матеріали справи згодом все ж таки надійдуть до суду, який за зміненою підсудністю буде продовжувати розгляд "відновленої" справи, вони лише будуть долучені і враховані при ухваленні рішення (в такому випадку суд вже буде позбавлений можливості відмовити у відновленні втраченого незакінченого судового провадження, а зобов'язаний буде ухвалити рішення по суті спору).

Список використаних джерел:

1. Заява Верховного Суду (24 лютого 2022 р.). Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1259866/>.
2. Зміна підсудності, передача справ та відрядження суддів – підсумки наради Голови ВС з керівниками апеляційних судів (26 березня 2022 р.). Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1264923/>.
3. Як працює судова система під час війни. Інтерв'ю із головою Верховного Суду (24 березня 2022 р.). Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1264592/>.
4. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.
5. Цивільний процес України: академічний курс: [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.]; [за ред. С. Я. Фурси]. К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. 848 с.
6. Лейба Є. В. Відновлення втраченого судового провадження в цивільному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 18 с.
7. Узагальнення практики розгляду судами деяких питань, пов'язаних із відновленням втраченого судового провадження, у тому числі на тимчасово окупованій території і в зоні АТО: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.01.2017. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00219.html.
8. Захарова О. Відновлення втраченого провадження: порівняльний огляд українського процесуального законодавства. Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2016, decembrie. Numărul 6 (22-2). С. 120-125.

